

Kris i högre utbildning?

Skrivande, breddad rekrytering och förmågan att navigera mellan olika epistemologiska fält

MARIA ZACKARLASSON är professor i etnologi vid Södertörns högskola, och är knuten till institutionen för historia och samtidsstudier samt lärarutbildningen. Hennes forskning har huvudsakligen rört sig inom två fält. Dels ungas samhällsdeltagande och engagemang genom sociala rörelser och ungdomsorganisationer, dels olika aspekter av högre utbildning, senast i ett mångvetenskapligt forskningsprojekt om självständighet och uppsatshandledning. Zackariasson har undervisat inom etnologi och lärarutbildning och är sedan 2016 forskningsledare för lärarutbildningen på Södertörns högskola.

inom svensk etnologisk forskning relaterad till skola och utbildning, har många studier diskuterat vilken betydelse faktorer som etnicitet, kön och nationell eller geografisk bakgrund kan ha exempelvis för individernas erfarenheter av skolkontexten, för deras reella eller upplevda möjligheter i samtid eller framtid, och för relationer och interaktion i utbildningsmiljön (se t.ex. Bäckman 2003; Lundgren 2000; Martinsson & Reimers 2008; Nordberg 2008; Runfors 2003). Även klass och social bakgrund har funnits med som en komponent, ibland explicit, ibland mer implicit. Ofta har då utgångspunkten varit hur klass och klasstillhörighet samverkar med andra kategoriseringsaspekter, såsom kön eller etnicitet, och den roll detta kan spela i hierarkier och maktordningar på både ett individuellt och ett samhälleligt plan (se t.ex. Arvastson & Ehn 2007; Frykman 1998; León Rosales 2010; Meurling & Nygren 2009).

I den här artikeln kommer jag att diskutera betydelsen av klass och social bakgrund i relation till högre utbildning, med utgångspunkt i exempel från mediedebatten om högskola och högre utbildning, samt från ett forskningsprojekt om akademiskt skrivande och självständighet i högre utbildning.¹ Diskussionen relateras till det uppdrag svenska högskolor och universitet har att arbeta med breddad rekrytering samt det teoretiska fältet *academic literacies*, det vill säga akademisk litteracitet.

BRISTER HOS STUDENTER ELLER I UTBILDNINGEN?

Ett genomgående drag i mediedebatten om högre utbildning är att det finns en tydlig tendens att utmåla

högskolan såsom varande i en akut kris, vilket bland andra Martin Malmström har visat i sin doktorsavhandling om föreställningar om skrivande i mediedebatter och gymnasiets läroplaner (Malmström 2017:168ff). Även inom fältet *akademisk litteracitet* har det uppmärksammats att en sådan tendens funnits under lång tid och i olika länder (Lillis 2001:21f).

Denna föreställda akuta kris har i den svenska mediedebatten under de senaste åren beskrivits till exempel i termer av att studenter har otillräckliga förkunskaper för att klara av de utbildningar de påbörjar.

I stor utsträckning är det studenters kompetens när det gäller skrivande och det svenska språket som uppmärksammas som bristfällig. Huvudtanken här är att deras brister när det gäller skrivande, gör dem dåligt skickade att klara av högskoleutbildningen, och att detta kan leda dels till att många av dem lämnar sin utbildning i förtid, dels till att kraven som ställs på dem i högskolor och universitet måste sänkas (se t.ex. *Svenska Dagbladet* 2017; Thurfjell 2017; Universitetsläraren 2015; jfr Malmström 2017).

I den här beskrivningen av de problem högskolan uppfattas ha förläggs alltså en stor del av ansvaret hos individerna, men också hos tidigare skolformer, såtillvida att studenterna beskrivs som otillräckligt förberedda för högre studier när de lämnat gymnasiet.

En annan återkommande beskrivning av den föreställda akuta krisen inom högre utbildning fokuserar istället på högskoleutbildningen som sådan och de brister och problem man menar finns där. Den här förståelsen baseras bland annat på en uppfattning om att kraven är för låga, antingen när det gäller antagnings-

kraven till olika utbildningar, eller när det gäller de krav som ställs på studenterna under utbildningens gång (t.ex. Arbman 2018; Bergman et al. 2017; Björklund & Fahlén 2018; Söderström 2017). Ytterligare en argumentationslinje rör att utbyggnaden av högskolan har lett till massutbildning, och att detta, inte minst i kombination med otillräcklig tilldelning av resurser, leder till sämre kvalitet på utbildningarna (t.ex. Alvesson & Olsson 2019; Björklund & Nylander 2017; Habtemichael 2019).

De här två beskrivningarna av upplevda problem inom högre utbildning som framträder i mediedebatten, återkom också i vårt forskningsprojekt om synen på självständighet i högre utbildning. I de fokusgruppsintervjuer med handledare av självständiga arbeten som genomfördes inom projektet, var ett återkommande diskussionsämne de brister man upplevde fanns i studenternas kompetens och förmåga. Till exempel när det gällde hur man som handledare ska förhålla sig till studenter som tagit sig igenom de första delarna av utbildningen, men ändå inte nödvändigtvis har de förmågor och den kunskap som behövs för att klara av de krav som ställs på dem mot slutet, när de nått uppsatskursen:

Handledare: Det blir också svårt när studenterna är så där svaga. Att man vet att det här är nån som har klarat sig på tredje eller fjärde försöket på varenda kurs hela utbildningen och nu sitter dom här och ska ha handledning i att skriva ett självständigt arbete. Alltså... vilka förutsättningar har dom att vara självständiga i frågan då?

(Fokusgruppsintervju med uppsatshandledare 2016-09-29)

I samband med att studenterna ska skriva sina självständiga arbeten förändras kra-

ven på dem delvis, till exempel genom att de förväntas arbeta mer självständigt och ta större eget ansvar för att planera, strukturera och genomföra den typ av mer omfattande arbete som den här typen av större akademisk uppsats innebär. Har de haft svårt att klara av de krav som ställts på dem tidigare under utbildningen, är det inte helt enkelt att som handledare balansera förväntningarna om att studenterna ska arbeta självständigt, som återfinns i lärandemål, studiehandledningar och betygskriterier, och samtidigt uppfylla de uttalade eller outtalade krav som finns på att studenter ska bli färdiga i tid och skriva arbeten av tillräckligt god kvalitet (se Magnusson och Zackariasson 2018).

Även den andra beskrivningen återkom, genom att flera av deltagarna i fokusgruppsintervjuerna lyfte fram att de problem de såg att många studenter hade när de nådde det självständiga arbetet, inte enbart kunde, eller borde, relateras till individuella kompetenser, förmågor eller brister, utan också till utbildningens struktur och uppläggning. De lyfte på olika sätt fram att studenterna under sin utbildning borde förberedas successivt och kontinuerligt på de krav som de skulle möta senare i utbildning, och då inte minst under uppsatskursen.

Även om flera av de intervjuade handledarna menade att det fanns en ambition att göra detta, såg de också att det fanns mycket kvar att göra. Att detta delvis handlar om resurser framgick också i fokusgruppsintervjuerna, där handledarna beskrev att det de ville göra, det stöd de ville kunna ge studenterna, inte alltid var möjligt, på grund av tidsbrist och resursbrist (Fokusgruppsintervjuer med handledare, 2016-09-29, 2016-10-04, 2017-05-04).

VAD HAR KLISS MED DET HÄR ATT GÖRA?

Vad har då klass med det här att göra? Om mediedebatten och enskilda högskolelärare talar om resurser, organisation av utbildningen, och individuella kompetenser och förmågor, hur blir det relevant att tala om klass när man pratar om en eventuell akut kris inom högre utbildning?

När diskussionerna i mediedebatten gäller studenters skrivmässiga förmågor och brister, är det som regel skrivande i allmänhet som diskuteras. Inom högre utbildning är det emellertid framför allt akademiskt skrivande som är en central och nödvändig kompetens att ha för att kunna genomföra studierna. Inom fältet akademisk litteracitet förstås akademiskt skrivande som att det inte främst handlar om skrivtekniska förmågor som går relativt enkelt att tillägna sig. Istället ses olika akademiska kontexter som präglade av skilda epistemologiska förståelser som är långt mer djupgående och omfattande än de skrivtekniska aspekterna i sig. Därmed handlar studenters akademiska skrivande och litteracitet också om meningsskapande och meningsmotsättningar, liksom om identitet och självuppfattning och är relaterat till institutionella praktiker och maktordningar (Lea & Street 2000:35; 2006:368f).

En aspekt av detta är att studenter kontinuerligt måste förhålla sig till de explicita och implicita skillnader som finns när det gäller krav och förväntningar, både mellan olika lärosäten, program och discipliner och mellan olika kurser eller delar inom samma utbildning (Lea & Street 2000:37f). Hur lätt eller svårt individerna har för detta är i sin tur relaterat till deras identitet och självuppfattning, där klass och social bakgrund kan vara en viktig del (Lillis 2001:4ff).

Det fanns även i fokusgruppsintervjuerna en tydlig medvetenhet om att akademiskt skrivande handlar om mer än skrivtekniska aspekter eller studieförmågor som är relativt enkla att lära ut och ta till sig. Handledarna uttryckte också medvetenhet om att förväntningarna och kraven skiljer sig åt mellan olika miljöer och att studenter på olika sätt måste anpassa sig till detta. Som i följande exempel:

Handledare: Det är olika bara i det här huset. Det skiljer sig från den här våningen till ovanvåningen där jag är inne i två olika program, både grundlärare och gymnasielärare, och här då på det här programmet. Och så skiljer det sig från högskolan i XXX där jag också undervisat. Så det där är precis som du säger att varje miljö har sin egen kultur kring det där och sin egen lösning på problemet.
(Fokusgruppsintervju med uppsatshandledare 2017-05-04)

I relation till mediedebattens fokus på gymnasieutbildningens betydelse kan man här argumentera för att oavsett hur väleverna förbereds under gymnasiestudierna, kommer de kontexter de ingår i på högskolenivå att präglas av delvis andra epistemologiska förståelser, liksom av meningsskapande och meningsmotsättningar, som de måste lära sig hantera. Utöver att på olika sätt ge dem kompetens inom akademiskt skrivande, kan det med andra ord finnas behov av att förbereda dem på att hantera sådana skillnader, inte minst i relation till att studenters bakgrund har betydelse för hur lätt eller svårt de har för detta.

Även i de kvantitativa undersökningar som har gjorts om genomströmning, avhopp och resultat inom högre utbildning, är det uppenbart att klass, i likhet med kön och etnicitet, på olika sätt kan ha betydelse för studenters resultat och prestationer (Sjöstrand et al. 2016; UHR 2017;

UKÄ 2017). Till att börja med påverkar klasstillhörighet individernas benägenhet att påbörja högre utbildning. Föräldrars utbildningsnivå, vilket ofta används för att definiera och diskutera individers klasstillhörighet, är den faktor som har klart störst inverkan på om individer väljer att läsa vidare efter gymnasiet eller inte.

Det är dubbelt så vanligt att barn till högskoleutbildade går vidare till eftergymnasiala studier, än att barn till föräldrar som har högst gymnasieutbildning gör detta (Sjöstrand et al. 2016:17). Att universitet och högskolor har ett uttalat uppdrag att verka för breddad rekrytering till högre studier, kan sättas i relation till att det fortfarande sker en så stark snedrekrytering till högre utbildning. Trots detta uppdrag har trenden med snedrekrytering sett ungefär likadan ut under en längre tid (Sjöstrand et al. 2016:23).

Som diskuterats inom *akademisk litteracitets*-fältet kan en students bakgrund också ha betydelse för hur studierna upplevs och genomförs, när de väl påbörjats (jfr Lea & Street 2000). Till exempel genom att det finns sidor av högre utbildning som inte självklart är helt enkla att navigera bland för den som kommer från ett hem där det saknas erfarenhet av högskolestudier, även om de teoretiska förkunskaperna och betygen är mycket goda (jfr Åberg 2009; Zackariasson 2001). Här är bilden inte svart eller vit. Å ena sidan visar statistik från UHR och UKÄ att social bakgrund inte har någon större betydelse till exempel för i vilken grad studenter faktiskt slutför den högskoleutbildning de påbörjar. Det är istället gymnasiebetygen som har störst betydelse för om en student väljer att avbryta sina studier (UHR 2017; UKÄ 2017). Studenter som kommer från hem där föräldrarna inte har högskoleutbildning, har, om något, min-

dre benägenhet att avbryta utbildningen (UHR 2017:35). Å andra sidan var den vanligaste angivna orsaken till att avbryta högskolestudier att de tillfrågade ”valt fel utbildning” (44%) och runt 10 procent angav att de ”inte passade in” (UHR 2017:31). Vad som döljer sig i dessa generella svar kan förstås variera stort. Men för en student som tillhör den första generationen som påbörjar högskolestudier, kan kulturer, traditioner och förväntningar som präglar de akademiska miljöerna framstå som annorlunda och ovana i relation till de erfarenheter hon eller han har med sig från uppväxtfamiljen och bidra till att man upplever sig valt fel eller inte passa in.²

BREDDAD REKRYTERING – PROBLEM ELLER LÖSNING?

I sin avhandling har, som sagt, Martin Malmström visat hur högskolan i de mediedebatter han har analyserat, utmålas som att den befinner sig i en akut kris. Samtidigt har liknande beskrivningar och argument förts fram i flera länder ända sedan början av 1900-talet, och Malmström ifrågasätter den här bilden av högre utbildning och diskuterar om man snarare borde tala om en ständig kris, en *perpetual literacy crisis* som en del forskare benämner det (Malmström 2017:165ff; jfr Lillis 2001:21f). Men även om det går att ställa sig frågan om det verkligen är befogat att tala om en akut kris i högskolan, finns det givetvis saker som skulle behöva förändras för att höja kvaliteten på högre utbildning och förbättra situationen för både de studenter som genomgår den och de forskare och högskolelärare som skapar den.

För att lösningarna ska vara konstruktiva måste det emellertid bli tydligare vari problemen faktisk ligger. Om problemet

inte är att elever får för dåliga kunskaper i akademiskt skrivande på gymnasiet, utan snarare handlar om brist på förmåga att förhålla sig till olika epistemologiska förståelser och de krav och normer som råder i olika akademiska kontexter, ligger lösningen inte nödvändigtvis i mer undervisning om akademiskt skrivande. Det handlar istället om ett annat sätt att arbeta, som bättre förbereder studenter, oavsett deras personliga bakgrund när det gäller klass, kön, etnicitet, geografisk bakgrund eller funktionshinder och så vidare, på de krav de möter under sin tid inom högre utbildning.

Om det är studenternas kunskapsnivåer som är problemet, kunde ett möjligt lösningsförslag vara att på olika sätt snäva in antagningen, och minska antalet utbildningsplatser på de utbildningar som inte har högt söktryck. Ur ett sådant perspektiv blir breddad rekrytering snarast en del i problemet. Samtidigt innebär den snedrekrytering som pågår inte bara till högskolan, utan inleds redan på gymnasienivå, att Sverige riskerar missa potentiellt excellenta studenter, när gymnasieelever med goda studieresultat från studieovana hem söker högre utbildning i lägre grad än gymnasieelever med sämre meritvärde men akademiskt utbildade föräldrar, vilket uppmärksammats bland annat i UHR:s rapport om homogena studentgrupper (Sjöstrand et al. 2016:23). I och med att trenden med snedrekrytering finns redan på gymnasienivå, är detta en fråga som rör inte bara högskolan, utan även de tidigare skolformerna. I UHR:s rapport argumenteras också för att breddad rekrytering, och den mångfald den leder till, ökar kvaliteten på utbildning, genom att det bidrar till att olika perspektiv möts (Sjöstrand et al. 2016:5).

Samtidigt är inte heller breddad rekry-

tering en allena saliggörande lösning på de problem som högskolan ändå brottas med. Ju bredare och mer mångfacetterade studentgrupperna blir, desto mer tid och resurser behövs för att de undervisande lärarna på ett konstruktivt sätt ska kunna ta till vara den kompetens och de perspektiv studenterna för med sig

Med dagens snäva ekonomiska ramar, där studenter ofta får mycket lite undervisningstid i utbildningar inom humaniora och samhällsvetenskap, kan det vara mycket svårt att få tillräckligt med tid och resurser för att kunna göra detta, så att mångfalden blir en tillgång och inte ett problem. Därmed tydliggörs att frågan om hur man ska hantera utmaningar knutna till de problem som ändå finns inom högskolan, vare sig det gäller snedrekrytering, massutbildning eller akademiskt skrivande, inte handlar om enskilda studenter eller lärare inom högskolan, utan också om institutionella praktiker och prioriteringar på lärosätes- och nationell nivå.

NOTER

- ¹ Forskningsprojektet som heter "Independence in Higher Education. A Comparative Studie of Russia and Sweden" är finansierat av Östersjöstiftelsen och leds av Jenny Magnusson. Inom projektet har 12 fokusgruppsintervjuer gjorts med handledare inom journalistik och lärarutbildning i Sverige och Ryssland. Citaten i artikeln är hämtade från fokusgrupper vid svenska lärosäten. Utöver fokusgruppsintervjuer har handledningsinteraktion dokumenterats och kursplaner samlats in och analyserats.
- ² Även nationell bakgrund kan förstås spela in här, såtillvida att föräldrar som har erfarenhet av högre utbildning i ett annat land än där man är bosatt kan förmedla vissa erfarenheter av högskolestudier till barnen, men inte i samma utsträckning det som mer specifikt karakteriserar högre utbildning i Sverige.

REFERENSER

- Alvesson, M. & Olsson, E. J., 2019. "Lurendrejeri – högskolor sviker sin huvuduppgift", i *Svenska Dagbladet*, 2019-03-24.
- Arbman, H., 2018. "Öka intagningsnivån och kraven på oss lärarstudenter", i *Dagens Nyheter*, 2018-05-29.
- Arvastson, G. & Ehn, B. (red.), 2007. *Kulturnavigering i skolan*. Malmö: Gleerups.
- Bäckman, M., 2003. *Kön och känsla: Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet*. Stockholm: Makadam.
- Bergman, L., Olsson Jers, C., & Thurén, C., 2017. "Replik:" Puskås bild av lärarstudenterna stämmer inte", i *Dagens Nyheter*, 2017-12-01.
- Björklund, J. & Nylander, C., 2017. "DN Debatt. Den rödgröna kravlösheten hotar kvaliteten i högskolan", i *Dagens Nyheter*, 2017-08-13.
- Björklund, J. & Fahlén, Å., 2018. "DN Debatt. Kräv att ämneslärare har minst C i ämnet de ska lära ut", i *Dagens Nyheter*, 2018-03-14.
- Frykman, J., 1998. *Ljusnande framtid! Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Lund: Historiska media.
- Habtemichael, N., 2019. "Kvaliteten för låg – rädda den högre utbildningen", *Svenska Dagbladet*, 2019-08-07.
- Lea, M. R. & Street, B. V., 2000. "Student writing and staff feedback in higher education. An academic literacies approach", i M. R. Lea & B. Stierer (red.). *Student Writing in Higher Education: New contexts*. Buckingham: Open University Press, 32–46.
- Lea, M. R. & Street, B. V., 2006. "The Academic Literacies Model: Theory and Applications", i *Theory Into Practice*, 45 (4), 368–77.
- León Rosales, R., 2010. *Vid framtidens hitersta gräns: Om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola*. Stockholm: Mångkulturellt centrum.
- Lillis, T., 2001. *Student Writing. Access, Regulation, Desire*. London: Routledge.
- Lundgren, A.S., 2000. *Tre år i g: Perspektiv på kropp och kön i skolan*. Höör: Symposion.
- Magnusson, J. & Zackariasson, M., 2018. "Student independence in undergraduate projects. Different understandings in different academic contexts", i *Journal of Further and Higher Education*, nr 10, s.1404–1419
- Malmström, M., 2017. *Synen på skrivande: Föreställningar om skrivande i mediadebatter och gymnasieskolans läroplaner*. Lund: Lunds universitet.

- Martinsson, L. & Reimers, E., 2008. *Skola i normer*. Malmö: Gleerups.
- Meurling, B. & Nygren, G., 2009. *Skolvardag och framtidsambitioner: Etnologiska perspektiv på utbildning*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Nordberg, M. (red.), 2008. *Maskulinitet på schemat: Pojkar, flickor och könsskapande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Runfors, A., 2003. *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar: En studie av hur invandrarskap formas i skolan*. Stockholm: Prisma.
- Sjöstrand, A., Back-Horst, P., & Hellgren, C., 2016. *Kan excellens uppnås i homogena studentgrupper. En redovisning av regeringsuppdraget att kartlägga och analysera lärosätenas arbete med breddad rekrytering och breddat deltagande*. Stockholm: Universitets- och högskolerådet.
- Söderström, P., 2017. "Alltid lika populärt att klaga på studenter", i *Svenska Dagbladet*, 20170531.
- Svenska Dagbladet, 2017. "Studenter för dåliga på svenska för att läsa historia", i *Svenska Dagbladet*, 20170724.
- Thurfjell, K., 2017. "Usla språkkunskaper leder till avhopp", i *Svenska Dagbladet*, 2017-02-22.
- UHR, Universitets- och högskolerådet, 2017. *Utbildning går i arv – inställning till högre utbildning bland svenska folket*. Rapport 2017:3. Stockholm: Universitets- och högskolerådet.
- UKÄ, Universitetskanslersämbetet, 2017. *Tidiga avhopp från högskolan. Analyser av genomströmning på de tio största yrkesexamensprogrammen. Rapport 2017:17*. Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- Universitetsläraren, 2015. "Duellen: Har studenter för dåliga förkunskaper?", i *Universitetsläraren*, 2015-04-23.
- Zackariasson, M., 2001. *Maktkamper och korridor-fester: En etnologisk studie av kulturella processer och gruppinteraktion i två studentkorridorer*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Åberg, M., 2009. "Flexibel och självständig – att utbildas till lärare i det livslånga lärandets samhälle", i B. Meurling & G. Nygren (red.), *Skolvardag och*

framtidambitioner: Etnologiska perspektiv på utbildning. Uppsala: Uppsala universitet, 85–102.

SUMMARY

Higher education in crisis? Writing, widening participation and the ability to move between different epistemological fields

(Kris i högre utbildning? Skrivande, breddad rekrytering och förmågan att navigera mellan olika epistemologiska fält)

This article uses examples from the media debate on higher education in Sweden, as well as from a research project on independence in higher education, to discuss the significance of class and social background in relation to higher education. The article takes as its starting point how higher education in the media debate tends to be described as being in a severe crisis, and how the roots of the perceived problems in higher education are described to lie in deficits or incompetence of the individual students, but also within higher education itself. The discussion of what role class and social background may play in this, relates these examples to the assignment given to Swedish higher education institutions to promote widening participation and to the claims within the field of academic literacies that academic writing is not only a question of writing skills as such, but also a question of epistemological understandings, meaning making, and students' background, identity and self-perception.

Keywords: Higher education, class, widening participation, academic literacies.

Maria Zackariasson is Professor in Ethnology at Södertörn University, Huddinge, Sweden, where she is based at the School of Historical and Contemporary Studies, and the Department of Teacher Education.